

Hanne Skaaden: *Den topartiske tolken – Lærebok i tolking*

Universitetsforlaget 2013

*Anmeldt av Kristina Solum
Universitetet i Oslo
kristina.solum@ilos.uio.no*

Norskspråklige utgivelser som tar for seg oversettelse og tolking utgjør en forsvinnende liten bokstand. Med *Den topartiske tolken – Lærebok i tolking* har Hanne Skaaden levert et tiltrengt bidrag til denne litteraturen. Verket fremstår i så måte som særdeles nyttig og nødvendig. Som professor ved Institutt for internasjonale studier og tolkeutdanning, Høgskolen i Oslo og Akershus (HiOA), er Skaaden blant annet fagansvarlig for den landsdekkende grunnmodulen Tolking i offentlig sektor, et emne (30 studiepoeng over ett år) man må ha bestått for å kunne føres opp som «tolk med tolkeutdanning» i Nasjonalt tolkeregister i Norge. Studentkullene som hvert år tas opp på dette emnet utgjør læreverkets mest umiddelbare målgruppe, samtidig som boken også henvender seg til fagpersoner som bruker tolk i sin yrkesutøvelse. Boken er en pedagogisk innføring i god tolkepraksis fra et tolkeetisk, språkteoretisk og profesjonsteoretisk perspektiv, belyst med eksempler fra den viktigste internasjonale og nasjonale forskningen på tolkefeltet (inklusive forfatterens egen), og illustrert med eksempler fra chatte-diskusjoner mellom tidligere studener på studiet boken retter seg mot.

I tråd med HiOAs studieopplegg vektlegger læreboken fremfor alt konsekutiv tolking av institusjonelle samtaler mellom fagperson og dennes klient eller pasient. Sentralt i tolkefaget står tolkens yrkesetikk og dens menneskerettslige grunnlag, som avgrenser tolkens ansvarsområde. Yrkesetikken legger især vekt på to kjerneprinsipper, *nøyaktighet* og *nøytralitet* i tolkens gjengivelser. Eller uttrykt med gjenklang i bokens tittel: tolkens funksjon er topartisk. Tolken tjener både taler og lytter i hver ytring. «Språk» er tolkens verktøy, med sine iboende muligheter og begrensinger. Tolken må kjenne en rekke aspekter ved språket for å kunne gjøre jobben på best mulig måte. Tolken trenger kunnskaper om tospråklighet og om samtalen, særlig den institusjonelle samtalen med sitt asymmetriske forhold mellom tolkebrukere. Samtidig må tolken ha kunnskaper om hvordan hans eller hennes fysiske nærvær i rommet, plassering og turtaking påvirker samtalen. Skaaden understreker også viktigheten av at tolken gjengir alle nyanser, pragmatiske så vel som se-mantiske. Kognitive og psykologiske faktorer gjør at visse aspekter ved talestrømmen, slik som register, pauser, gjentakelser og fyllord, kan risikere ikke å bli gjengitt fordi de ikke fester seg i – det hos tolken svært pressede – minnet, særlig når de ikke oppfattes som meningsbærende. I boken refereres det imidlertid til studier som viser hvordan tolkebrukere fremstår som mindre troverdige når tolken utelater pragmatiske partikler, enn når tilsvarende nyanser blir gjengitt. Tolken må derfor lære å være bevisst på små signaler, og ikke la dem forsvinne under radaren. Med henvisning til Wadensjøs modell for tolking som interaksjon vektlegger Skaaden videre en dialogisk modell hvor mening forhandles fram i stadig samspill mellom deltakerne i samtalen – med aktiv medvirkning fra tolken som «koordinerer». Koordinering omfatter både turtaking (på grunn av press på arbeidsminnet blir tolken aktiv i å ta og gi ordet), og implisitt eller eksplisitt klargjøring og korrigerende av misforståelser eller gjengivelser, for eksempel i tilfeller hvor konteksten krever oppklaring av begreper som er flertydige på kilde- eller målspråket. Det spesielle med tolkede samtaler er at dersom det forekommer en metaspråklig kommentar eller en egenretting i tolkens gjengivelse, er det ikke alltid mulig for lytteren å vite om denne har opphav i tolken eller tolkebrukeren. På dette punktet understreker Skaaden at det kan være viktig at tolken signaliserer det hvis det er tolkens egen ytring, f.eks. ved å si «tolkens feil», noe som vil være en eksplisitt koordineringsstrategi. Generelt oppfordres tolken likevel til å benytte implisitte eller altså mer «usynlige» koordineringsstrategier fremfor eksplisitte, for ikke å komme i veien for den direkte kommunikasjonen mellom samtalepartene. For eksempel, i tilfeller hvor det avdekkes semantisk flertydighet i et ord tolken har valgt på målspråket (og som opprinnelig var entydig på kildespråket), kan en implisitt koordineringsstrategi være at tolken lar tolkebrukeren avklare hvordan ordet skal forstås i stedet for selv å gripe inn og gjøre det. I læreboken benyttes begrepet «samordning» (som later til å bli brukt synonymt med «koordinering») også om grep som kunne ha blitt omtalt

med det oversettertekniske begrepet «meningsforskyvning» (*shift*). For eksempel gjelder dette gjengivelsen av «du» som «De» på språk hvor høflig tiltaleform i større grad er en del av dagligtalen enn på norsk. Forfatteren understreker i denne sammenheng at tolken må kjenne målspråkets «konvensjon». Mer oversettelsesteoretiske begreper slik som «ekvivalens», «taler- og lytterorientering», eller «skopos/formål» (som også kunne ha vært brukt til å redegjøre for slik «samordning»), dukker opp i kapitlet «Kvalitet i tolking» og utforskes som kvalitetskriterier, men kunne kanskje også ha vært utforsket som ulike strategier for gjengivelse av ytringer. Et viktig poeng i kapitlet «kvalitet i tolking» er for øvrig at den som har behov for tolkens tjenester, nettopp mangler forutsetninger for å kontrollere tolkingens kvalitet – som er nært forbundet med nøyaktighetsprinsippet. Med henvisning til Giles innsatsmodell (prestasjonen blir svakere når tolken får for mye å tenke på) argumenteres det for at tolken må stille med mest mulig faglig kompetanse og forkunnskaper (herunder relevant fagterminologi) forut for det konkrete oppdraget, for å frigjøre minnekapasitet til det partikulære og spontane i det tolkede møtet. Om kvalitet (en presis gjengivelse) skal oppnås, må arbeidsforholdene legges til rette for tolking. Tolken må kunne kvalifisere seg gjennom en utdanning som gjør ham eller henne rustet til å møte kognitive, situasjonsbetingede («kontekstuelle») og språklige utfordringer.

Det fører oss over på et av lærebokens mest sentrale temaer, som er tolking og profesjonalitet. Et viktig begrep i profesjonsstudier, er «skjønn». De yrkesetiske reglene er generelle, men når de anvendes på virkelige situasjoner, oppstår en «ubestemthet» som yrkesutøveren må oppveie med sin dømmekraft. Ubestemtheten skyldes både at «handlingsregelen» er en «norm med svake holdepunkter» (holdepunktene til tolken er arbeidsspråkernes konvensjoner og indikatorer som konteksten gir), men også, i tolkefagets tilfelle, at arbeidsmaterialet, språket, i seg selv er preget av upresisitet. Skjønnsutøvelse handler om å kunne skille en god løsning fra en dårlig. Skjønn er også nært knyttet til «tillit». Man overlater noe til en profesjonsutøvers varetekt i god tro om at det blir «passende ivaretatt». For tolkingens del er det som tolkebruker/tillitsgiver overlater i tolkens makt, sine egne ytringer. I drøfting av hvor omfattende tolkens skjønnsdomene skal være, er det en del uenighet knyttet til hvorvidt eller i hvilken grad en tolk også kan fungere som kulturrådgiver. Skaaden argumenterer overbevisende for at tolkens skjønnsdomene, det tolken ivaretar, skal være en gjengivelse av den språklige ytringen. Tolking ses ikke som «kulturmegling» eller «meglet samhandling» der tolken tar beslutninger om innholdet i tolkingen (hva som skal tolkes, hva som skal utelates), men som «direkte tolket samhandling» som «muliggjør interkulturell kommunikasjon gjennom å gjengi og koordinere andres tale». I forlengelsen av dette går Skaaden langt i å avvise kulturbegrepets nytteverdi for tolken. Selv om hun anerkjenner at kultur er en del av konteksten som omgir språklige ytringer og at kulturforskjeller kan komme til overflaten i tolkede samtaler, mener hun at kulturbegrepet er «lite egnet til å fange inn aspekter som er av betydning når mennesker kommuniserer med hverandre i faktiske møter». Hun viser til begrepets kompleksitet og diffuse innhold og at det finnes et mylder av definisjoner på hva kultur er. Dette siste er udiskutabelt, men det skarpe skillet mellom «språk» og «kultur» virker noe tvungent (det er en utbredt forestilling at språk involverer kultur og vice versa). Sakens kjerne synes å være at tolken ikke skal sensurere eller sette det kollektive foran det individuelle. Læreboken klarer imidlertid å holde kultur-begrepet på avstand ved å betrakte idiommer og innarbeidede metaforer som «konvensjoner». I tråd med dette behandles det tidligere nevnte skiftet fra intim til høflig tiltaleform som «samordning» eller «koordinering» av språksamfunns innarbeidede samhandlingsformer, snarere enn et spørsmål om kultur.

Selv om det stadig blir flere profesjonaliserte tolker på markedet, opplever mange tolker at tolkebrukere i fagpersonrolle ofte mangler kunnskaper om bruk av tolk. Noen tolkebrukere skiller ikke mellom kvalifiserte tolker og andre tospråklige, enkelte forventer at tolken kun

skal gjengi essensen i det som ble sagt. Det siste er uheldig fordi fagpersonen da overlater en del av sin egen oppgave til tolken, nemlig å velge ut hvilken informasjon som er viktig. For å unngå misforståelser og øke «tolke-bevisstheten» blant tolkebrukere anbefaler Skaaden at tolken alltid innleder det tolkede møtet med en redegjørelse for tolkens yrkesetiske retningslinjer, samt noen enkle kjøreregler for samtalen. Som tidligere nevnt er et viktig trekk ved tolkede samtaler at tolkebrukerne nettopp mangler mulighet til å vurdere kvaliteten på tolkingen. Det tolkebrukeren derimot *kan* vurdere, med de rette kunnskaper om hvor man finner slik informasjon, er hvilke formelle kvalifikasjoner tolken har. Skaaden påpeker at forskning på tolkefeltet viser mange eksempler på at ufaglærte tospråklige benyttes som tolker i offentlig sektor. Årsakene er sammensatte, og synes til dels å være knyttet til synet på hvem som *virkelig* trenger tolking i offentlig sektor; det later til å være en rotfestet forestilling både hos tolkebrukere og hos enkelte teoretikere at den som trenger tolkens hjelp er den «svake» parten. På denne måten tilskrives den minoritetsspråklige eierskapet til kommunikasjonsproblemet en språkbarriere forutsetter. Skaaden mener at dette bunner i en ideologi hvor «tolken er kulturell megler» eller «fortaler» for den minoritetsspråklige. I stedet tar hun til orde for å definere tolking i offentlig sektor som: «Tolking [som] gjør fagpersoner og offentlige tjenestemenn i stand til å informere, veilede og høre partene i saker med språkbarriere.» Denne definisjonen vektlegger fagpersonens lovpålagte ansvar for å informere og veilede i møtet med en klient eller pasient, uavhengig av språk. Videre mener Skaaden at det deskriptive paradigmet innen oversettelsesstudier må ta noe av ansvaret for den lave profesjonsstatusen tolking i offentlig sektor («community interpreting») har blitt forbundet med. Mye av den deskriptive forskningen har observert at tolking hos f.eks. legen foretas av venner eller pårørende til pasienten, og vært opptatt av ikke å bedømme dette fra et preskriptivt ståsted, men «objektivt» analysere diskursens detaljer. «Natural interpreting» har blitt stilt opp mot «professional interpreting at conferences» og forsterket forestillingen om at det finnes en forbindelse mellom «profesjonell tolking» og «konferanser», en splitt som kan føres flere tiår tilbake i form av både status og utdanningstilbud. De nordiske landene og Australia er blant dem som er kommet lengst når det gjelder utdanning av tolker til offentlig sektor.

I tråd med denne tendensen er lærebokens kanskje største styrke den profesjonsteoretiske innfallsvinkelen, den som i grunnen, og uten at det eksplisitt er formulert på denne måten, omhandler den *tre-partiske* tolken: en tolk med ansvar overfor en taler, en lytter, og egen profesjon. Selv om læreboken har en pedagogisk og følgelig preskriptiv innfallsvinkel, er profesjonskunnskapen egnet til å berolige snarere enn å stresse tolken. En del av tolkens profesjonalitet er nettopp å hvile på kunnskap om egne grenser, for eksempel ved å vite seg berettiget til å hente inn informasjon om oppdraget på forhånd. Tolken oppfordres til ikke å unnskyldes seg for å bryte inn og be om oppklaringer eller gjentakelser som kan være nødvendig for å ivareta det tolkefaglige ansvaret. Boken kunne kanskje ha tjent på en ytterligere gjennomgang av oversettelsene i transkripsjonen av de spanske og portugisiske eksemplene fra tolkesituasjoner, som noen ganger later til å være oversatt til norsk via tredjespråk. Men først og fremst er *Den topartiske tolken* en usedvanlig velkrevet bok, ført i et levende språk, med god balanse mellom teori, eksempler på tolking mellom forskjellige språk, faktabokser og gode oppsummeringer. Eksemplene fra chatte-diskusjoner tillater tidligere tolkestudenter å komme til orde med tanker og erkjennelser, gjerne knyttet til erfaringer fra egne tolkeoppdrag. *Den topartiske tolken* burde dermed være oppklarende lesestoff også for tolkebrukere.